

MENEKŞE TOKYAY • Karnım Zil Çalıyor!

MENEKŞE TOKYAY Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Belçika Katolik Louvain Üniversitesi'nde Avrupa Birliği bölgesel politikaları alanında yüksek lisans yaptı ve yüksek onur derecesiyle mezun oldu. Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü'nden çocuk hakları alanında doktora derecesini aldı. Avrupa Birliği alanında danışmanlık firmalarında uzman olarak görev aldı. 2003 yılından beri çeşitli dergi ve yayınevleri için çeviri yapıyor. Ayrıca 2010 yılından bu yana birçok uluslararası haber ajansında Türkiye muhabiri olarak görev alıyor ve Türkiye'ye ilişkin gelişmelere dair analizler hazırlıyor. Türkiye Okul Yemeği Koalisyonu kurucu üyelerinden olan Tokyay, ulusal basında çocuk ve kadın hakları başta olmak üzere sosyal politikalar üzerinde haber-analizler ve köşe yazıları kaleme almaya devam ediyor. Defne'nin annesidir.

İletişim Yayınları 3581 • Bugünün Kitapları 392

ISBN-13: 978-975-05-3863-6

© 2025 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2025, İstanbul

EDİTÖR Ahmet İnsel

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI O. Yalçın Tan

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MENEKŞE TOKYAY

Karnım Zil Çalıyor!

Bir Hak Olarak
Ücretsiz Okul Yemeği

ÖNSÖZ *O. Suat Özçelebi*

*Canım kızım Defne'ye
ve dünyanın tüm çocuklarına...*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ · O. SUAT ÖZÇELEBİ	9
--------------------------------	---

Söze Başlarken...	15
--------------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Çocuklar ve Beslenme Hakkı	27
---	----

Çocuk hakları bağlamında beslenme	29
---	----

Açlığın çocuk üzerindeki etkileri	40
---	----

Eğitime ve sosyal yaşama katılım açısından beslenmenin önemi	64
---	----

Neden ve nasıl okul yemeği?	73
-----------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

Dünyada Çocuklara	
--------------------------	--

Ücretsiz Beslenme Programları	85
--	----

İyi uygulama örnekleri	90
------------------------------	----

Uluslararası Okul Yemekleri Koalisyonu	155
--	-----

İyi uygulama örneklerinin ortak noktaları	165
---	-----

Finansman modelleri: Devlet, yerel yönetimler ve özel sektör katkısı	170
---	-----

Sonuç: Eşitlik masasında kimler var?	186
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye’de Çocukların Beslenme Durumu	191
Türkiye’de çocuk yoksulluğu ve beslenme.....	193
Okullarda beslenme politikaları ve uygulamaları.....	207
Sivil toplumun ve belediyelerin rolü	209
Sonuç: Ortak çaba ile çözüm mümkün.....	219

SONUÇ

Çözüm Önerileri ve Gelecek Vizyonu	221
Stratejik gelecek vizyonu ve uzun vadeli yol haritası.....	223
Sonsöz Niyetine...	233
KAYNAKÇA	243

ÖNSÖZ

O. SUAT ÖZÇELEBİ¹

Mesele çocuklarla ilgili olunca kimsenin kayıtsız kalamayacağı bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu düşünürüz çoğu zaman... Bu sorun, devletin müdahale alanı içinde ve hayati unsurlar içeriyorsa, kapsamı ve niteliğine bağlı olarak çözümü de en fazla zaman alabilir diye düşünürdüm. Ta ki Türkiye’de okul yemeği ve temiz su konusuyla tanışana kadar...

Çıplak gerçek o kadar net ve can acıtıcıydı ki, çocuklar uzun yıllardır okullarına aç gidiyor, büyük çoğunluğu bir öğün ücretsiz okul yemeği sağlanmadığı için derslerini aç dinliyor, hatta yine birçoğu okulunda temiz suya ulaşamıyordu. Suluğunda su bittiğinde ancak kantin varsa oradan ücretini ödeyerek su almak zorundaydı. Hem de milyonlarca öğrenciden söz ediyorduk. Bazı illerde bodurluğun başladığını gösteriyor artık araştırmalar...

İşte bu ağır sorun, dünyanın birçok ülkesinde çok uzun yıllar önce çözülmüş olmasına rağmen Türkiye’de bir türlü çözülemedi. Hatta bu konuda Adalet ve Kalkınma Partisi

1 Türkiye Okul Yemeği Koalisyonu üyesi, siyasal analist / siyasal iletişim danışmanı.

iktidarının attığı kimi önemli adımlar hızla geri alındı, çocukların ağır sorunları birçok problemin içinde önemsiz bir ayrıntıya indirgendi.

Milyonlarca çocuk okullarında uzun yıllardır aç, susuz ve büyük bir beslenme kriziyle karşı karşıya...

İşte Menekşe Tokyay, titizlikle hazırladığı bu çalışmasında, yalnızca Türkiye'deki bir sosyal politika boşluğuna dikkat çekmiyor; aynı zamanda bir insan hakkının, eğitim hakkının, beslenme hakkının ve çocukluk onurunun nasıl zedelendiğini ortaya koyuyor.

Çünkü bir ülkenin aynası, çocukları, aynı zamanda okullarıdır. O aynada sadece bilgiye erişim, eğitim sisteminin nitelikleri, içeriği değil; eşitliğe, adalete, insan onuruna dair ne yaşıyorsa hepsi yansır. Okul sıralarında sadece dersler öğretilmez; temel haklar, dayanışma, yaşamın adil olup olmadığı da çocuklar tarafından hissedilir. Karnı tok olanla olmayan arasındaki çizgi, kimi zaman bir öğlen arasında, kimi zaman kantine bile uğrayamayan bir çocuğun bakışında, beslenme çantasındaki bir "salçalı ekmekte" ortaya çıkar. "Karnım zil çalıyor" diyen bir çocuğun sesi, aslında bir toplumun vicdanında, siyasi otoritenin sağırlaşan yüreğinde yankılanmalıdır.

Tokyay'ın kitabı bu boyutuyla da bir aydının duyarlılığının yansıması, yalnızca bir bilimsel çalışma değil; bir vicdan manifestosu...

Bir öğün ücretsiz okul yemeği ve temiz su... Bize ülkeyi yönetenlerin tercihleri ve öncelikleri içinde çocukların, öğrencilerin yerinin ne olduğunu da gösteriyor.

Bu temel sorunun farkındalığı içinde olanları, geçmiş yıllarda bu konuda yapılmış birçok girişimden farklı bir noktaya taşıyan başlangıçtan da söz etmek isterim. Bütün bunları nasıl, kimlerle çözeriz, ne yapılmalı sorusu, çözüm arayışı Derin Yoksulluk Ağ'ının kurucusu Hacer Foggo ve VELİ-DER Baş-

kanı Ömer Yılmaz'ın iki yıl önce ziyaretime geldiği bir toplantıda ortaya çıktı. Sonrasında sosyal medyada #çocuklaraçsuzsuzkalmazın etiketiyle ilk kampanyalardan biri yapıldı.

Ve sonrasında Zoom üzerinden gerçekleştirilen toplantılar, sürecin hızla sosyal paydaşlara, birçok sivil toplum örgütüne, sendikaya açılması sırasında, sorunun daha önce de farkında olan, hatta bazı yerlerde mesafe almış bütün paydaşlarını, sivil toplumun, kanaat önderlerinin, konuya duyarlı bütün yazar, aydın ve araştırmacıların değerli katkıları birçok mecrada, yaşadıkları şehirlerde arka arkaya çeşitli uygulama ve etkinliklerle açığa çıktı.

Bu birliktelik “okul yemeği” konusundaki bireysel kimi çabalara rağmen oluşan büyük sessizliğe karşı güçlü bir yanıt olarak doğdu: Türkiye Okul Yemeği Koalisyonu şimdi tüm bileşenleriyle bu konuda mücadelesini sürdürmeye çalışıyor.

2 Mart 2024'te İstanbul'da basın toplantısıyla kuruluşu kamuoyuna duyurulan Koalisyon; TTB, Derin Yoksulluk Ağı, VELİ-DER, TMMOB, Gıda Mühendisleri Odası, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, BAYETAV, EĞİTİM-SEN, EĞİT-DER başta olmak üzere birçok sivil toplum örgütünü, akademisyenleri, hak savunucularını, aydınları, yazarları ve gazetecileri bir araya getiriyor. İlk bildiride “Çocuklarımızın Bugünü ve Yarını İçin Okul Yemeği Hemen Şimdi” başlığıyla, çocukların tek öğün değil, her gün sağlıklı gıda ve temiz su hakkının sosyal devletin temel görevi olduğu vurgulandı. Ayrıca, 21–22 Eylül 2024 tarihlerinde Ankara'da düzenlediği “Ücretsiz Okul Yemeği Hemen Şimdi” çalıştayı sonucunda hazırlanan raporu, Ekim 2024'te ilgililer ve kamuoyuyla paylaştı.

Türkiye Okul Yemeği Koalisyonu'nun aynı yıl içinde Ankara'da ilk çalıştayı yapması, kamu otoritesini sürece katma çabalarını da artırdı. TBMM özelinde daha önce de veri-

len yasa teklifleri, konunun veliler, okullar ve yerel yönetim bazlı belli düzeylerde olsa da çözölme girişimleri yaygınlaştı. Hâlâ bileşenler, birçok dernek, yerel yönetimler okul ölçeğinde de olsa hükümetin engellemelerine rağmen, kendi çabalarıyla, öğrencilere “bir öğün ücretsiz okul yemeğı” sağlamaya, okullara “sebiller” koymaya çalışıyor.

Türkiye’de çocukların okul yemeğı konusunda yaşadığı yoksunluk ve açlığı, hükümetin tutumunu ele aldığımız, *Sözcü* gazetesinden İpek Özbey’e 2 Eylül 2024 tarihinde, eğitim-öğretim yılı tam da başlarken verdiği kapsamlı bir röportajda Milli Eğitim Bakanı’na yönelik yaptığım şu çağrının maalesef hâlâ geçerliliğini koruduğunu düşünüyorum:

Milli Eğitim Bakanı önce geceleri uyuyamamalı! Geceleri, “Yarın da yine milyonlarca çocuk benim sorumlu olduğum okullarda derslerini aç aç dinleyecek, temiz suya ulaşamayacak, bunun için bir an önce bir şey yapmalıyım, neden yapamıyorum” diye uykuları kaçmalı. “Neden ana okulunda ve taşınmalı eğitimde kısa bir süre de olsa dört milyonun üzerinde öğrenciye ücretsiz okul yemeğı verebilirken, ‘tasarruf’ gerekçesiyle, bütçe sebebiyle bunları kaldırdım, nereden kısıyorum da tekrar nasıl yapabilirim?” diye kendine sormalı. “Neden önceliğimi ve tercihlerimi çocuklardan, öğrencilerden yana değil de, başka politik tercihlerden yana kullanıyorum, çocuklara ücretsiz okul yemeğini, temiz suyu nasıl sağlarım, var mı önerisi olan?” diye Türkiye Okul Yemeğı Koalisyonu’nun bileşenlerine dönüp sormalı.

Tokyay’ın kitabının dokusu bu mücadeleyi ve Türkiye Okul Yemeğı Koalisyonu’na üye kurumların, kişilerin çabalarını ve dayanışma ağlarını da görünür kılacak ve büyütebilecek bir referans niteliğinde.

Türkiye’de hâlâ milyonlarca çocuk okula aç gidiyor. Bu durumun artık kanıksandığını, karar vericiler tarafından

ötelenip gündem dışına itildiğini görüyoruz. TBMM'deki her bütçe görüşmesinde aslında her şeyin önünde yer alması gerekirken, iktidar için “önemli, ama henüz zamanı değil” bakış açısıyla, “öncelikleri” arasına asla girmeyen bir soruna dönüştü.

Kitap sadece Türkiye'ye, içinde kavrulduğumuz iklime değil, dünyaya da bakıyor. Okura çok sayıda ayrıntılı örnekle uluslararası boyutu anlama, farklı alternatif ve uygulamaları değerlendirme şansı tanıyor.

Bu haliyle Tokyo, hepimize sadece iyi bir başvuru kitabı değil, TBMM kürsülerine, belediye toplantılarına, parti programlarına, velilerin ve öğretmenlerin gündemlerine yansıyabilecek zenginlikte alternatifler de sunuyor. Örneğin Brezilya'da okullarda yerel üreticilerle işbirliği yapılarak çocuklara sıcak yemek sunuluyor. Hindistan'da “Midday Meal Scheme” ile milyonlarca çocuk her gün okulda öğle yemeği yiyor. Japonya, Güney Kore, Finlandiya gibi ülkelerde okul yemeği yalnızca doyurmak için değil, eğitimin bir parçası olarak veriliyor. Türkiye'de ise bu hak hâlâ bir “lütuf” gibi sunulmaya çalışılıyor.

Karnım Zil Çalıyor!'un her satırında aslında siyasi ve ideolojik tercihlerle çocuklara reva görülen açlık, her üç çocuktan birinin neden bu trajediyi yaşadığı gerçeği tüm açıklığıyla yer alıyor.

Dünya genelinde 108 ülke, Finlandiya'dan Brezilya'ya, Japonya'dan Küba'ya, Mısır'a, ABD'ye kadar birçok ülke çocuklara ücretsiz okul yemeği sunarken Türkiye, hâlâ bu temel hakkı tanımamakta ısrar ediyor. Oysa bu uygulama sadece açlığı gidermiyor, çocukların zihinsel ve bedensel gelişiminden sosyal katılımına, akademik başarıdan ruh sağlığına kadar çok yönlü bir destek sağlıyor.

Kitapta ayrıntılı olarak bu konuda en önemli örgütlerden biri olan Uluslararası Okul Yemekleri Koalisyonu'nun bugün

ulaştığı nokta, uygulanan özgün finansman modelleri, Koalisyon'un üye ülkelerden beklentileri, okul yemeği konusunda kaynakların doğru kullanımının, eğitimde fırsat eşitliğini güçlendiren en önemli sosyal politikalara, yerel kalkınmanın önemli bir bileşenine nasıl dönüştüğü de ele alınıyor.

Bakin, Finlandiya'da 1948'den beri her çocuğa ücretsiz sıcak öğle yemeği veriliyor. Brezilya'da okul yemekleri yerel üreticiden sağlanıyor ve çocukların hem sağlıklı beslenmesi hem de kırsal kalkınma amaçlanıyor. Japonya'da her okulda günlük dengeli menüler hazırlanıyor; öğretmenler de çocuklarla aynı yemekleri yiyerek onların eğitim sürecine katkı sunuyor. Bu örneklerin ortak noktası şu: Çocuğun refahı, gelişimi devletin temel görevi sayılıyor.

Yani mesele yalnızca yoksulluk, yetersiz beslenme değil; aynı zamanda mesele bir ülkenin geleceğini hangi zihniyetin ellerine bırakmaya karar verdiğimiziz. Kaynakları kimin için tahsis edeceğiz? Fırsat eşitliğine inanıyor muyuz? Çocuklara gerçekten değer veriyor muyuz? Ortada siyasal bir başarısızlık mı, bilinçli ideolojik bir tercih mi var? Bir yurttaş olarak bu ağır sorunun neresinde duruyoruz? Bu sorulara dürüstçe cevap vermek zorundayız.

Menekşe Tokyay'ın kitabı, işte bu soruların karşısında susmayan bir etkin yurttaşın sesi. Sonuç Bölümü'nde, kitabının amacını "... dikkat kesilmenin, görmezden gelineni görünür kılmanın, sesini duyuramayan çocuklara ses olmanın bir çağırısı" olarak niteliyor.

Umarım bu sesi, çağırışı daha çok kişi duyar. Çünkü *Karın Zil Çalıyor!*, yalnızca bir kitap adı değil; toplumun vicdanında çalan bir alarmdır.